

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Luka B E K A V A C (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu)

lbekavac@m.ffzg.hr

TVAR I ŽIVOT. LOVECRAFT, ANTIMODERNIZAM I NOVI VITALIZMI

Primljeno: 25. ožujka 2025.

UDK 821.111(73).09Lovecraft, H.P.

821.222.1.09Negarestani, R.

82:1:32

82(091)-05Kravar, Z.

DOI: <https://doi.org/10.22210/ur.2025.069.1/06>

Rad razmatra načine na koje vitalizam, metafizički element antimodernističkih kompleksa koje je analizirao Zoran Kravar, nastavlja djelovati u novijoj materijalističkoj filozofiji. Nakon uvoda koji kontekstualizira ovo istraživanje, opus H. P. Lovecrafta razmatra se kao specifična žanrovska iteracija antimodernističkih tema, ali i kao formativan utjecaj na filozofiju spekulativnog realizma. Sljedeće se poglavlje bavi ulogom kozmičkog horora u hibridnom teorijsko-fikcionalnom djelu Reze Negarestanija *Ciklonopedija*, nakon čega se поближе analizira njegova "nekovitalistička" ontologija. Završno poglavlje razmatra drugačije čitanje Lovecrafta u novom materijalizmu Donne J. Haraway i Jane Bennett, pri čemu se naglasak premješta na život kao interspecijsku spregnutost te na probleme kapaciteta djelovanja i političke odgovornosti.

Ključne riječi: vitalizam, materijalizam, antimodernizam, spekulativni realizam, teorijska fikcija, horor

109

NOVI ŽIVOT MATERIJE

Vitalizam je jedan od ključnih metafizičkih i svjetonazorskih kompleksa koji su gradili antimodernističke protusvjetove na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće: to je teza koja se javlja u svim kasnim radovima Zorana Kravara.¹ Stotinu godina nakon toga, u bitno drugačijem kulturnom i teorijskom pejzažu (i dalje, doduše, punom antiznanstvenih, antiracionalističkih i kreacionističkih momenata), takva

¹ Postoje i raniji srodni tekstovi: "Vitalistički sindrom kao konstanta Krležine poezije", u *15 dana* br. 3 (1990).

se monistička "filozofija života" doima teško održivom. Nakana je ovoga rada, međutim, istražiti mjesta na kojima je jedan revidiran oblik vitalizma i dalje iznimno aktivan kao filozofijski, umjetnički, pa i svjetonazorski orijentir: suvremene materijalističke i realističke tendencije u filozofiji – bila riječ o varijacijama spekulativnog realizma² ili o posve drugačije postavljenim "novim materijalizmima" – nerijetko evociraju neljudski totalitet koji podsjeća na mnogo starije biocentričke fantazije. Usredotočit ću se na promjene u razumijevanju života u tim teorijskim konfiguracijama, tražeći kontinuitete, ali i mjesta bitnih razilaženja među starim i novim vitalizmima.³

Prva verzija ovoga rada skicirana je prije dvadesetak godina, motivirana Kravarovim kolegijem o antimodernizmu na doktorskom studiju književnosti koji sam pohađao.⁴ Nisam dovršio taj tekst, no središnji je predmet analize u njemu bio H. P. Lovecraft, pisac čiji je opus povezao spektakularne antihumanističke vizije zloslutnih kozmičkih zbivanja s dubokim zazorom prema političkom, znanstvenom i umjetničkom modernitetu. Antimodernistički kompleksi o kakvima je pisao Kravar svakako su se mogli pratiti i u Lovecraftovim pričama: crni ničeanski naboj kanaliziran kroz jeftinu "zabavnu književnost" doimao se sjajnim primjerom "potonulog kulturnog dobra", a sam je Lovecraft izgledao kao američki rođak "Zaratustrine djece", o kojoj je bilo mnogo riječi na nastavi – elitist, rasist i ekstremni konzervativac koji je svoje megalomanske osude suvremenog svijeta bio prisiljen izlagati u najopskurnijim, kulturno prezrenim publikacijama. Bila je tu i zabavna, sasvim beznačajna koincidencija: postumni nastavljatelj Lovecraftove "Cthulhu mitologije" zvao se August Derleth, iako nije bio u rodu s Ludwigom

² Kao uvodni pregledi mogu se preporučiti Jelača (2010) ili urednički predgovor u Bryant i dr. (2011). Transkript "inauguralnog" okruglog stola o spekulativnom realizmu (Goldsmiths, University of London) objavljen je u časopisu *Collapse*, Volume III (2007).

³ Ova tema, dakako, nije nova; zagrebački je Multimedijalni institut još 2011. organizirao skup o suvremenom vitalizmu i antivitalizmu *To Have Done With Life (Ostaviti život za sobom)* na kojem su – između ostalih – izlagali Ray Brassier, Nathan Brown, Benjamin Noys, Martin Hägglund, Adrian Johnston i Catherine Malabou.

⁴ Narativni aspekt ovoga uvoda nije stilski lapsus, nego trag povoda kojim je rad pisan: bio je planiran kao izlaganje (koje na kraju nije održano) na znanstvenom kolokviju *Uljanica i duhovi* (Filozofski fakultet u Zagrebu, 1. i 2. prosinca 2023), organiziranom povodom desete obljetnice smrti Zorana Kravara. Kao jedna od važnih tema skupa pokazalo se i pitanje – potaknuto izlaganjem Maše Grdešić "Autoteorijski elementi u kasnijim esejima Zorana Kravara" – o tome kakve tipove pisanja podnosi teorijsko istraživanje te jesu li važeći akademski uzusi jedini prihvatljiv okvir rada u humanistici. Kravar je u tom smislu, možda i neočekivano, pionirski istražio danas vrlo popularnu zonu između eseja, autobiografije i teorijske analize, a u nastavku će se pokazati koliko je takva hibridizacija važna i za teorijske prakse kojima se bavi ovaj rad.

Derlethom, autorom *Proklamacija* (1904) o kojemu su pisali Kravar (2004: 100–104) i Furness (2000: 124–150).

Nekoliko godina poslije dogodilo se nešto što s tim napuštenim radom nema veze, ali je bilo presudno za ovaj tekst: u Londonu je organizirana jednodnevna "radionica" gdje se okupilo nekoliko filozofa (Ray Brassier, Iain Hamilton Grant, Graham Harman, Quentin Meillassoux) koji su utvrdili da nemaju mnogo dodirnih točaka u smislu teorijskih korpusa na kojima rade, no da im je jedan od najvažnijih pisaca upravo Lovecraft. Riječ je, naravno, o već spomenutom spekulativnom realizmu koji se netom nakon toga počeo granati i osipati, no Lovecraftova uloga u njemu nije bila slučajna ni svediva na generacijsku "strukturu osjećaja". Harman je objavio da "ništa ne sliči znanstvenoj fantastici više nego filozofiji" (2008: 333) i posvetio Lovecraftu nekoliko studija (2008, 2012); Brassierova knjiga *Oslobođeni Nihil*, podnaslovljena *Prosvjetiteljstvo i istrebljenje*, dočaravala je – na tragu Lyotardova *Neljudskoga* (1988) – "solarnu katastrofu" nakon koje se ne urušava samo život nego i svaka konzistencija materije (2007: 223–230); Hamilton Grant nudio je nova filozofijska čitanja "protoplazme" i *Urschleima* (2008) te – na tragu Lovecrafta – pisao o "demonologiji Nove Zemlje" (1997); Meillassoux se bavio materijom prije nastanka ljudske vrste (2016) i "izvanznanstvenom fantastikom" (2020). U takvom sažetku Lovecraft se doima logičnim suputnikom: Harman je tvrdio da *Grundstimmung* filozofije nije čuđenje, nego užas (2010: 290)⁵ i nadao se da bi ona mogla postati "teorijom znanstvene fantastike" (*ibid.*: 291).⁶

Ovaj će rad stoga teorijski kontekstualizirati neke antimodernističke motive u fantastičnoj književnosti, a u fokusu će pored Lovecrafta biti Reza Negarestani, iranski filozof čiji roman *Cyclonopedia: Complicity with Anonymous Materials* (2008) revitalizira lavkraftovsko nasljeđe upravo kompleksnim umrežavanjem s nizom suvremenih filozofema. Negarestani posljednjih desetak godina nastoji reafirmirati specifično mišljeni racionalizam,⁷ no široj je akademskoj javnosti postao poznat kao osebujna figura u kontekstu spekulativnog realizma, suradnik časopisa *Collapse*⁸ i niza umjetnika u različitim medijima (Florian Hecker, Keith

⁵ Usporedi Thacker (2011): "'horor' je nefilozofijski pokušaj da filozofijski mislimo o svijetu-bez-nas".

⁶ Za sustavnu analizu odnosa Lovecrafta i spekulativnog realizma vidi Van Elferen (2016), Jelača (2019) i Peak (2020).

⁷ Vidi novije tekstove na blogu *Toy Philosophy* te knjigu *Intelligence and Spirit* (2018).

⁸ Indikativno podnaslovljen *Philosophical Research and Development*, ovaj je časopis (izdavač Urbanomic, urednik Robin Mackay) bio ključni prostor razvoja spekulativnog realizma i drugih neortodoksnih i interdisciplinarnih pristupa; osam objavljenih svezaka (2006–2014) važno je i kao rijedak primjer relevantnog i ažurnog tiskanog medija u području koje se uvriježeno smatra

Tilford, Jean-Luc Moulène), a ponajprije kao autor blogova *Cold Me* i *Eliminative Culinarism* te niza provokativnih teorijskih tekstova. *Ciklonopedija* će poslužiti kao žarišno mjesto istraživanja porijekla suvremenog (anti)vitalizma u slijedu od Nietzschea preko Deleuzea do novih realizama; ponovno će otvoriti aktualno pitanje potencijala hibridiziranja teorije i fikcije; prije svega, omogućit će razmatranje novoga razumijevanja samoga života kao središta vitalističke paradigme.

U zaključnoj ću analizi pokušati otvoriti perspektivu prema drugačijim opcijama angažmana s vitalizmom, Lovecraftovim nasljeđem te suvremenom materijalističkom filozofijom. Novi materijalizmi, koji su na čestom kritičkom udaru iz krugova bliskih nekadašnjem spekulativnom realizmu, pružaju – prije svega u radu Donne J. Haraway i Jane Bennett – jednako kompleksan, no posve različito intoniran odgovor na pitanje neljudskog života, granica teorijskog pisma te političke odgovornosti.

ŽIVJETI IZVAN VREMENA

112

Ovo će poglavlje biti posvećeno čitanju Lovecraftovih najčešćih motiva na konceptualnoj podlozi antimodernizma, s naglaskom na vitalističkim komponentama; pritom ću nastojati istaknuti momente koji su novim realističkim i materijalističkim krugovima omogućili lako prisvajanje njegovih tema. Postoji, kako je već rečeno, i mnoštvo drugih kriterija po kojima bi se Lovecrafta moglo klasificirati kao antimodernista. Riječ je o autoru čiji je rani protofilozofski svjetonazor formiran znanošću, napose astronomijom, iako njegova fikcija znanost gotovo bez iznimke predstavlja kao prostor visokoga rizika,⁹ do granica svojevrzne tehnofobije;¹⁰ autoru koji evocira pastoralnu idilu svojega djetinjstva, "neoskvr-

prvom internetskom filozofijskom tendencijom, nastalom na nizu autorskih blogova početkom XXI. stoljeća.

⁹ Vidi nezaobilazan početak *Zova Cthulhua* (1928): "Najmilosrdnija stvar na svijetu, rekao bih, nesposobnost je ljudskog uma da međusobno poveže sve njegove sastojke. Mi živimo na mirnom otoku neznanja usred crnih mora beskonačnosti, i nije za nas da putujemo predaleko. Znanosti, od kojih svaka vuče na svoju stranu, dosad nam nisu mnogo naškodile; ali jednog dana sastavljanje razdvojenoga znanja otvorit će takve užasavajuće prizore stvarnosti, i našeg pogibeljnog položaja u njoj, da ćemo ili poludjeti od tog otkrivenja ili pobjeći od smrtonosne svjetlosti u mir i sigurnost novog mračnog doba" (Lovecraft 2019a: 25–26, prijevod izmijenjen).

¹⁰ Protejski naslovni lik minijature *Nyarlahotep* (1920) javlja se, kao izvanzemaljski i izvanvremenski glasnik kaosa, i u nizu drugih proza, a dio kritike u njemu je prepoznao Teslu (S. T. Joshi u Lovecraft 2002a: 369).

nutu Novu Englesku naših predaka, bez stranaca i tvorničkog dima, reklamnih plakata i asfaltiranih cesta" (Lovecraft 2019a: 215, prijevod izmijenjen), a velike urbane sredine, utjelovljenja moderniteta i futuriteta poput New Yorka, nakon početne očaranosti doživljava kao infernalne pejzaže, nesposoban prihvatiti pluralistički svijet visokorazvijenog kapitalizma i njegove nuspojave – imigraciju, multikulturalnost, višejezičnost, pa i demokraciju; autoru koji svoje nesnalaženje i indignaciju javno maskira pozom "staromodnog dostojanstva" i zagovaranjem očuvanja čistoće engleskog jezika, dok u fikciji i privatnoj korespondenciji nespuntano iznosi ekstremne rasističke i ksenofobne stavove, pripadnike nebjelačkih rasa reprezentira isključivo kao prijetnju, abnormalnost, neljudsku hibridnost, a vlastitu poziciju ultrakonzervativnog elitista na kraju i otvoreno opisuje kao fašističku.¹¹

Jedna perspektiva čitanja Lovecrafta kao antimodernista svakako bi se mogla zaokupiti razlozima zašto se neki politički motivi toliko lako distribuiraju popularnom kulturom, osobito žanrovima spekulativne fikcije. Posljednja Kravarova knjiga, *Kad je svijet bio mlad* (2010), upravo je takav projekt, usredotočen na *fantasy* žanr, no primjeri bi se dali pronaći i u znanstvenoj fantastici, hororu i drugdje; to svakako svjedoči o činjenici da ti svjetonazorski kompleksi, čiju genealogiju Kravar prati na potezu od Nietzschea preko Heideggera do suvremene ekstremne desnice, danas figuriraju kao potonulo kulturno dobro te aktiviraju popularne žanrove kao novi sustav vlastite propulzije.¹² U tom je smislu potrebno razmotriti faktore koji Lovecraftov rad čine aktivnim i u suvremenosti; to svakako nije njegova literarnost, koliko god Lovecraft – čije egzaltacije nerijetko prelaze granice karikature – bio vrhunski stilist. Naime, teško se oduprijeti iskušenju da njegov *weird fiction*, pa možda i modernu fantastiku uopće, opišemo kao prostor kreacije

¹¹ Najnoviju sustavnu studiju Lovecraftova političkog ekstremizma napisao je Steadman (2024); psihobiografsku analizu usredotočenu na rasizam nudi još Houellebecq (2006: 72–92). Primarni je biografski izvor Joshi (2013), a u ovom su radu korišteni i njegovi ekstenzivni urednički komentari uz Penguinova izdanja Lovecraftovih priča (2002a: 361–420; 2002b: 367–443; 2005: 397–453).

¹² To, naravno, ne znači da je antimodernizam iskorijenjen iz drugih kulturnih registara; dapače, upravo Kravarove analize pokazuju njegov diskurzivni raspon: tipologija koja bi uključila sve moguće inskripcije tih kompleksa zapravo bi obuhvaćala cijelu kulturu. Bolaňova satirička metafikcija *Nacistička književnost u Americi* (1996) primjer je takve tipologije: pseudoleksikon što predstavlja desetke fikcionalnih autora i opusa koji – u rasponu od lirike esteticizma preko konceptualne avangarde i *performancea* do *pulp* i *trash* publikacija pornografskog, navijačkog, pustolovnog ili SF-profila – aktiviraju iste svjetonazorske komplekse; naslov knjige uokviruje ih kao "nacističke", no riječ je o širem i perzistentnijem spektru *antimodernističkih* estetika. Lovecraft se savršeno uklapa u imaginarij te knjige.

“umjetnih svjetova” koji se “prema književnoj zbilji konstruiranoj realističko-naturalističkim metodama odnose kao Riemannov prostor prema euklidovskome” (Kravar 2001a: 221), no Lovecraftov opus, sa svojim korijenima u masovnoj kulturi 1920-ih i tradiciji fantastične priče, nipošto ne bi izdržao formalnu analizu koja bi njegove postupke, kompoziciju ili leksik nastojala prikazati kao kršenja realističke paradigme. Kao i većina autora popularne fantastične književnosti prije “novog vala” 1960-ih, Lovecraft se u pripovjednim procedurama zapravo drži prokušanih devetnaestostoljetnih modela, pri čemu je najvidljiviji utjecaj – u rasponu od intertekstualno angažiranih motiva do mikrostilске razine – Edgara Allana Poea; odmah uz njega stoji Lovecraftov suvremenik Lord Dunsany, kojega Kravar analizira upravo na liniji povezivanja epske fantastike i antimodernističkih kompleksa (2010: 45–53). Međutim, unutar tako limitiranoga stila Lovecraft eksplicitno i opsesivno razvija *tematski* sklop vezan uz prostorno-vremenske parametre neusklađive s intuitivnom percepcijom zbilje: to je zapravo fundamentalna inovacija “kozmičkog horora”, makar bila izložena tradicionalnoj estetskoj obradi. Njegova je primarna preokupacija destrukcija antropocentričke teleologije linearnog vremena u korist drugih tipova temporalnosti; takva će promjena u razumijevanju vremena imati svoje korelate i u drugačijem imaginiranju i reprezentaciji prostora; naposljetku, taj će formalni okvir poslužiti razvijanju nove koncepcije života, destabilizirajući opreku živoga i mrtvoga te pružajući platformu za razvoj kompleksnijih vitalističkih shema kojima ću se vratiti u nastavku rada.

Lovecraft smatra vrijeme “najdramatičnijom i najužasnijom stvari u svemiru” (2005: xiii): njegove najpoznatije priče obuhvaća zajednički okvir svojevrzne alternativne (pret)povijesti – ili alternativne temporalnosti uopće – u kojoj su dokumentirana prošlost civilizacije, pa i sama ljudska vrsta “prolazni incidenti” (Lovecraft 2019a: 26) unutar golemih kozmičkih ciklusa što prethode njihovu nastanku i nastavljaju se nakon njihova nestanka. Inzistiranje na beznačajnosti našega svijeta u tom “beskonačnom lancu” (*ibid.*: 231) čvrsto smješta Lovecraftovu poetiku u okvire antimodernističkih temporalnosti koje svoja sidrišta pronalaze u pojmovima iskona i eshatona (Kravar 2004: 76–77, 97–99), a s njima je povezuje i pozivanje na teozofiju (Lovecraft 2019a: 26). Degradiranje teleološki orijentiranoga povijesnoga vremena na “lažno vrijeme” opće je mjesto antimodernizma; Kravar na više mjesta opisuje antimodernističko antedatiranje moderne do i preko ruba dokumentirane povijesti (vidi npr. 2004: 90–91 za slučaj Klagesa), čime se modernitet i progres u konačnici doista poistovjećuju s (linearnom) temporalnošću kao takvom. Nju će – u različitim varijacijama – suspendirati drugačija distribucija vremena, “Vječnost” ili atemporalnost,

cikličko ili barem posve "neusmjereno" vrijeme koje Kravar, analizirajući ranoga Krležu (2005: 112), prepoznaje kao manifestaciju vitalističkog apsoluta. Iskon i eshaton, rubovi takve temporalnosti, suprotstavljeni (modernom) svijetu i povijesti, *de facto* funkcioniraju kao *polja*, a ne tijekovi, prostori *stasisa* (kako god dinamički imaginiranog): izvanvremenske zone koje toleriraju promjenu samo u vidu metafizike vitalističkoga gibanja, a svakako su izuzete iz svih procesa mjerljive linearne povijesti. Ta su statična polja (ili beskonačni ciklusi) rasponom i strukturom toliko negeocentrična i neantropocentrična da je unutar njih teško i zamisliti teleologiju ili progres: sličnija su predodžbi "eona" kao prapočela, prostorvremenske kompozicije nemjerljivosti. Kravar jasno ocjenjuje takvu suspenziju povijesnosti kao konceptualni preduvjet vitalističke vizije Totaliteta (2004: 144).

Predodžbe prostora evoluiraju sukladno takvim mijenama u razumijevanju vremena, a u Lovecraftovim se pripovijestima ta promjena obično – možda iznenađujuće – uprizoruje veličanstvenim građevinama: "kiklopska" arhitektura (Lovecraft 2019a: 28) koja se razotkriva u kulminacijama cijeloga niza priča redovito pripada nekom drugom poretku vremena i svjedoči o postojanju "drevnije i potpuno tuđinske Zemlje" (Lovecraft 2019b: 98, prijevod izmijenjen). "Oni Stari", koji stoje iza tih kreacija, gotovo da pripadaju domeni ancestralnosti, stvarnosti koja je "prethodila pojavi ljudske vrste", ali i "svakom pronađenom obliku života na Zemlji" (Meillassoux 2016: 21): "regiji što sadrži tragove neke posve iskonske kozmičke sile ili procesa koji je vladao Zemljom (među drugim planetima) ili ju je zaposjedao čak i prije njezina zgušnjavanja" (Lovecraft 2002b: 437). Teško je, dakako, precizno dočarati konstrukcije koje bi trebale kronološki, kulturno, estetski, namjenski, pa i kognitivno posve odudarati od okvira ljudskosti, no zanimljivo je da Lovecraft u pomoć redovito zaziva "neeuklidsku", "pogrešnu", "tuđinsku" geometriju (2019a: 62, 63; 2019b: 110) koja sliči "fatamorganama od čvrstog kamena" (*ibid.*, prijevod izmijenjen), a jedinu uvjetnu paralelu nalazi u "grotesknim zamislima najsmjelijih futurista" (*ibid.*: 120).

Lovecraftov je stav prema umjetničkim avangardama predvidljiv (još im se 1917. ruga u satiričkoj pjesmi *Futurist Art*), pa futurizam – na drugom mjestu i kubizam (Lovecraft 2019a: 28) – nije slučajno odabran kao izričaj kojemu je cilj uprispodobiti nešto nakazno, nespoznatljivo i zastrašujuće. Suvremena civilizacija i kultura, s idealima progresa, tehnološkog razvoja i pluralizacije društva, za Lovecrafta je izvor strave i gnušanja, pa i njezini estetski eksperimenti, zaokupljeni slomom kapaciteta reprezentacije, služe dočaravanju negativno aspektiranih tuđinskih pejzaža ili artefakata. Oni participiraju u književnoj reprezentaciji "čudovišnosti" (konzekventno, neopisivosti, kognitivne nedostupnosti) kada

predmet koji starošću uvelike prethodi postojanju ljudi ujedno izgleda sasvim novo, kao da je upravo načinjen, dakle sabotira povijesnost i prostorno-vremensku dispoziciju naše kulture: ekvilibrira na samom rubu geometrijske apstrakcije i figuracije, "sugerirajući" mimetičke elemente koji su, međutim, pripovjedaču racionalno neprihvatljivi (jer se odnose na strane vrste i svjetove). Lovecraftovo neprijateljstvo prema svemu što modernitet podrazumijeva (heterogenost, multikulturalnost, kaotičnost, *novum*, futuritet) otjelovljuje se upravo u "kiklopskoj arhitekturi" grada u kojemu je doživio osobni slom: New Yorka.¹³

Znamo, međutim, da su ekstratemporalne zone antimodernistima i predmet pozitivne fascinacije, projekcija u idealiziran svijet neokaljan modernitetom, pa je posebno zanimljivo da u romanu *Planine ludila* (1936) opisi prastarih neljudskih građevina na Antarktici uzastopno zazivaju ruskog slikara i teozofa Nikolaja Rerih (Lovecraft 2019b: 33, 48, 75, 92, 94, 201); posjetivši oko 1930. njegovu izložbu u njujorškom Nicholas Roerich Museum, oduševljeni ga Lovecraft opisuje kao "jednu od onih rijetkih fantastičnih duša kojima su se načas ukazale groteskne, zastrašujuće tajne izvan prostora i onkraj vremena" (*ibid.*: 424). Rerihov *Boj na nebu* (1912) s razlogom krase naslovnici knjige *Kad je svijet bio mlad*: oblaci "zrače nečim poganski numinoznim", predstavljaju prizor začet "u svijesti u kojoj se percepcija i vizualno pamćenje spajaju s regresivnom maštom i sa željom da se svijet gleda iskonskim očima" (Kravar 2010: 8); međutim, dok je u Kravara tako izmaštan Rerihov "iskon" *fantasy* projekcija ili "antimodernistička fiks-ideja" (*ibid.*), kod Lovecrafta je to i prostor kognitivnog dodira s neljudskim: "iskonske oči" više nisu ovozemaljske.

Konačno, takav tematski iskorak iz antropocentrizma neizbježno donosi i drugačije poimanje samoga života: kronološke skale "kozmičkoga horora" aficiraju poimanje povijesti i kulture, ali i supstrata postojanja. Ljudska je vrsta prolazna i beznačajna pojava, nastala "iz vica ili greškom" (Lovecraft 2019b: 67), dok "između dimenzija" postoje entiteti čija "začudna preživljavanja" (Lovecraft 2019a: 26, prijevod izmijenjen) onemogućuju da njihov opstanak zamislimo kao vremenski distribuiran. Radilo se o putovanju kroz vrijeme zaposjedanjem tuđih tijela u *Sjeni izvan vremena* (1936) ili o povratku zamrlih bića iz multimilenijske hibernacije u *Planinama ludila*, Lovecraftova fikcija nudi koncepciju života i

¹³ Jelača (2019: 27–28) – na tragu Lyotarda – iznosi važnu tezu o Lovecraftovoj aktualnosti za postmodernu suvremenost, tumačeći je upravo njegovom nesklonošću modernističkom rješenju problema (ne)predstavljivosti. U tom su smislu zanimljive i opaske Chine Miévillea o osciliranju Lovecraftova teksta između opsesivno preciznih opisa fiktivnih bića te faktora "numinoznog, 'Realnog', sublimnog koje je posve onkraj reprezentacije" (u Weinstock 2016: 231). Vidi i Harman (2008: 339): "Sama *svrha* opisa jest u tome da ne uspiju, tek neizravno nagovještavajući neki neizreciv supstrat stvarnosti."

svijeta koja višestruko zaslužuje da je nazovemo vitalističkom, iako Život o kojemu je riječ uvelike odudara od biocentričkih totaliteta antimodernističkih autora o kojima piše Kravar.

Preispisujući jedan od najstarijih žanrovskih stereotipa horora, povratak mrtvih u život, Lovecraft deaktivira smrt kao konačno stanje te dokida ireverzibilnost stalnoga transfera života u smrt, jedinoga modusa postojanja koji poznajemo. "Nije mrtvo ono što vječitog je sna, / A u čudnim eonima i smrt umrijeti zna", citat iz apokrifnog *Necronomicon*a pripisanog "Abdulu Alhazredu" (*ibid.*: 48), implicira da nije samo život prostor homeostaze: cijela skala postojanja, koja uključuje sve što poimamo živim ili mrtvim, ulazi u dinamički proces jednako sveobuhvatan poput staroga vitalizma, no on više nije postavljen antropocentrički i geocentrički, a naposljetku nije ni pozitivno intoniran (što bi se moglo čitati kao koncesija zakonima žanra, ali i kao osnovna svjetonazorska ili filozofijska pozicija koja je pronašla horor kao idealnu platformu vlastitog uprizorenja). Takav antihumanistički vitalizam posve mijenja implikaciju "nemrtvoga" (*undead*) kao općega mjesta žanra: izvanzemaljski "Veliki Stari", "s onu stranu dobra i zla" (*ibid.*: 47, prijevod izmijenjen), imali su određeno "polupostojanje" (*ibid.*: 181) i prije nastanka Sunčeva sustava, a "jame primordijalnog života" (*ibid.*: 182–183), kao kozmički generator čiji je Zemlja kasna i nevažna kapilara, omogućit će i neživomu, anorganskomu, umjetnomu da pokažu kapacitete djelovanja kakve inače pripisujemo životu. Sveprožimajuću silu koja obuhvaća kozmičku cjelinu, "čudovišan nuklearni kaos s onu stranu strukturiranog prostora" (*ibid.*: 232, prijevod izmijenjen), Lovecraft zove Azathoth, personificirajući taj supstrat kao boga ili demona i vraćajući ga u zonu privatne mitologije, no nije potrebno mnogo mašte da ga se poveže s drugim koncepcijama tvarnosti (*ἔλη, χώρα*) koje se ne moraju poimati kao "iskonski užas", ali koje označavaju materiju prije interakcije s oblicima i stvaranja kompromisnih tvorbi predmetnoga svijeta. Agens te proširene definicije života više ne mora biti konvencionalno mišljeno biće; u *Boji iz svemira* (1927) jedna je nijansa boje "užasavajući glasnik iz neoblikovanih carstava beskraja, s onu stranu svake Prirode kakvu poznajemo" (Lovecraft 2020: 49, prijevod izmijenjen), a čak i Cthulhu, čudovište sinonimno s cijelim opusom, svoj žanrovski učinak uvelike duguje amorfnosti, sposobnosti tjelesne preobrazbe i "raštrkanoj tvarnosti" (*scattered plasticity*) (Lovecraft 2019a: 66). Ultimativan nemrtvi vektor tog novog vitalizma bit će Shoggoth,¹⁴ "košmarni, plastični stup

¹⁴ Entitet detaljno opisan u *Planinama ludila*, no uveden u postumno objavljenom sonetnom ciklusu *Gljive s Yuggotha*, pisanom 1929–1930. (Lovecraft 2013: 40), zanimljivom i po intertekstualnom prepletanju s ranijim i kasnijim Lovecraftovim prozama.

smradne crne svjetlucavosti" (Lovecraft 2019b: 195), "bezoblična smjesa protoplazmičkih mjehurića, pomalo samosvijetleća i s mnoštvom privremenih očiju koje su se stvarale i rastvarale poput čireva zelenkaste svjetlosti" (*ibid.*: 195–196); stoga nije neobično da Thacker (2010: 3, 22–24) izdvaja upravo tu fiktivnu dinamičku tvar-biće kao paradigmatički primjer novoga profila života s kakvim se danas suočavaju i teorija i spekulativna fikcija.

Ako Lovecraftovu kozmičku "mitologiju" shvatimo kao hiperbolički, žanrovski shematiziran iskaz jednoga tipa "revolta protiv modernoga svijeta", kao antihumanističku fantaziju utemeljenu u mržnji prema sebi i vlastitoj kulturnoj i političkoj okolini, ne čudi da je sam Lovecraft postao ikonom kulturnog konzervativizma. U finalu studije *Protiv svijeta, protiv života* (1991) Houellebecq o njemu piše: "Ponuditi alternativu životu u svim oblicima, uspostaviti trajnu opoziciju, stalni sukob prema životu: to je najviša misija pjesnika na ovoj Zemlji" (2006: 102). Međutim, Lovecraftov se kontradiktoran rad može čitati i drugačije; izvan specističke polarizacije kakva se proteže kroz njega, on anticipira aspekte suvremenih posthumanizama koji sugeriraju i nešto radikalnije od "otpora" životu: promjenu opsega samoga pojma života, život kao kategoriju koja bi se mogla zamijeniti kapacitetom djelovanja, a zatim proširiti i na predmete i stvari koje klasična ontologija smatra neživima.

POVRATAK POTISNUTE TVARI

Urušavanje opreke živoga i mrtvoga rezultira novim tipom vitalizma. Pokušat ću to pokazati na primjeru suvremenoga *hommagea* Lovecraftu, no počet ću povratkom u Kravarove tekstove i čitanje zaokreta kojim Krležina poezija naizgled napušta vitalističku paradigmu.

Kravar piše o tom prevratu na više mjesta, s dosljednim zaključcima. U *Uljanicama i duhovima* prepričava situaciju s jednoga kolegija iz 1990-ih kada su studenti, analizirajući pjesmu *Kamo plove ovi gradovi*, upozorili na intenzivnu uporabu leksika povezanog s "degradiranom organskom tvari" (Kravar 2009: 27). Kravar njihovo čuđenje doživljava kao naivnu reakciju čitatelja nenaviklih na tipično "krležijanski" motivski repertoar te citira niz sličnih primjera iz drugih tekstova, čime se ta fascinacija ukazuje kao konstanta Krležina rada, u svojoj opsesivnosti možda čak "psihološka pojava na rubu normalnoga" (*ibid.*: 28), bliska nekrofiliji. Međutim, umjesto pokušaja psihoanalitičkoga čitanja Kravar tu "poplavu rastrojene organske tvari" (*ibid.*) pripisuje drugom tipu povratka potisnutog:

vitalističkim inklinacijama mladoga Krleže koje se, u budnoj svijesti i spisateljskoj praksi zreloga razdoblja, vraćaju kao intertekstualni "duhovi", svjetonazorski živi mrtvaci. Ideja "sveživota" sagledana naknadno, iz perspektive novoizabrane racionalističke pozicije, temeljito obezvrijeđena, deaktivirana, "mrtva" (figurativno i doslovno), ipak nastavlja djelovati, ali se sada manifestira "slapovima 'biološkog otpada'" (*ibid.*: 29) koji bude samo averziju.

U *Književnim protusvjetovima* eksplicitno se evocira "vitalistički odnosno životnofilozofski *mainstream*" prijelaza stoljeća kojemu je pripadao mladi Krleža: "anorganskom, duševnom i duhovnom bitku pripisuju [se] ponašanje, svojstva i odnosi tipični za organsku materiju" (Kravar 2001b: 110), što je vidljivo i u lirskim subjektima koji su "samo dijelom čovjekoliki" (*ibid.*: 104). Stoga se kao vitalistički tekst analizira i *Ulica u jesenje jutro*, no Kravar u njoj kao ključne agense locira prepoznatljive motive "krvavog" i "bolesnog", pribrajaajući im zatim i "dvije oznake za rubna stanja organske tvari" – "gnjilo i trulo" (*ibid.*: 110); one pripadaju organskom semantičkom polju, ali kao elementi koji se "hvataju za riječi iz drugih semantičkih klasa" i mobiliziraju ih – vitaliziraju – stvarajući "veliki simbiotski sistem" ulice (*ibid.*). Vitalistička je dinamika zadržana, no dominira pesimističan ton koji ne proizlazi samo iz tematskog zaokreta prema urbanim ambijentima, nego i iz Krležina "triježenja od moderne, od njezina esteticizma i od poetike umjetnih svjetova": "*Ulica u jesenje jutro* zapravo je pokisla, oboljela *Podnevna simfonija*" (*ibid.*).

Svjetonazorski separei na sličan način predstavljaju promjenu tona u Krležinu radu nakon Prvoga svjetskog rata, gdje se hipostaza Života urušava u negativne manifestacije:

porażeni se *bios*, u liku natruple organske tvari ili besmislene nagonске dinamike, nameće kao oslonac negativne karakterizacije. Granična stanja poput bolesti, umiranja, samoubojstva, ludila, društvene degradacije, erotske žudnje u Krleže se obično zamišljaju kao prodor bezoblične biomase i njezine kinetike u svijet obilježen postojanjem individualnih oblika, svrhovitih radnja i sistemskih odnosa. (Kravar 2005: 127)

Život je time "sveden na entropijsku pratvar" (*ibid.*: 128), a Kravarova je konačna ocjena tih tekstova jasna: oni se nalaze na "na pesimističkom naličju secesijskoga biocentrizma" (*ibid.*: 147). Međutim, mora li se taj proces raspada nužno tumačiti kao *naličje* života, njegova sjena ili inverzija, negativna reprezentacija, oseka nekog pozitivnog energenta? Je li to doista *postvitalistički* Krleža? Ako se na istom mjestu tvrdi da "život više nije ontološki pratemelj nego samo osobit, ali nepovlašten oblik postojanja" (*ibid.*), možda je ovdje još uvijek riječ o

istom fenomenu, no u drugom dijelu spektra, bez staromodne secesijske stilizacije. Čini se pretjeranim tražiti da prihvatimo degradaciju tvari kao proces ekvivalentan životu, čak i kao prostor proširenja pojma života, no tekstovi kojima ću se u nastavku baviti sugeriraju upravo tu mogućnost: truljenje kao *vitalistički* motiv, raspadanje kao proces *nastanka* nečega novog, deteritorijalizaciju koja je uvijek i reteritorijalizacija, nikada raspad "u ništa". *Ulica u jesenje jutro* je, upravo kao i *Podnevna simfonija*, manifestacija svepovezanosti i vitalizma; truljenje je, kao i rast, *generativni* proces; opreka života i smrti ne trpi spekulativne eksperimente s linearnošću vremena u kojima je *sve* "vječni Rasap", "vječno Uskrsnuće" (Krlježa 1964: 45).

Negarestanijeva je *Ciklonopedija*¹⁵ ekstreman primjer tog nekrovitalističkog zaokreta koji je trasirao Lovecraft. Uvelike je nastala reorganizacijom građe objavljene na blogu *Hyperstition* (na kojemu se otvara i sam roman), a to nije trivijalan ili tekstološki podatak: blog su, između ostalih, vodili sam Negarestani i Nick Land, kontroverzni filozof koji je 1990-ih na Sveučilištu Warwick odigrao ključnu formativnu ulogu u radu niza mlađih autora poput Marka Fishera, Raya Brassiera, Iaina Hamiltona Granta te Robina Mackaya, a onda je, nakon neke vrste sloma, krenuo neumoljivim putem aberacije prema desnom akceleracionizmu i "mračnom prosvjetiteljstvu" te postao utjecajan zagovornik ubrzanja globalne apokalipse solidariziranjem s procesima dereguliranoga Kapitala. Analiza Landova tonuća u politički ekstremizam pripada nekom drugom tekstu, no treba spomenuti rasističke i antidemokratske stavove koje dijeli s Lovecraftom i zbog toga što je – slučajno ili ne – upravo Lovecraftova "mitologija" bila jedan od konstitutivnih elemenata rada kojim se bavio Cybernetic Culture Research Unit (CCRU), kolektiv koji je u Warwicku – izvorno kao feminističku radnu grupu – pokrenula kulturna teoretičarka Sadie Plant, a Land ga ubrzo potpuno preuzeo. Detaljna je genealogija njihova rada i njegovih kontekstualnih spونا dostupna drugdje;¹⁶ ovdje treba naglasiti da njihov prepoznatljiv stilski hibrid teorije i fikcije, radikalna interdisciplinarnost istraživanja (u rasponu od kibernetike i

¹⁵ Roman je najavljen kao prvi svezak trilogije *Blackening*, no drugi dio (*The Mortiloquist*) nikada nije objavljen. Vidi i tematski blok o Negarestaniju u časopisu *Libra Libera* #34 (2014), prii. Ante Jerić.

¹⁶ Za povijest CCRU-a vidi Kronic (2019); o Landovoj ulozi u tom kontekstu vidi Kronic (2012). Mnoštvo anonimnih tekstova samoga kolektiva (uglavnom su ih pisali Land, Fisher i Anna Greenspan), objavljivanih *online* ili u efemernim publikacijama, dostupno je u CCRU (2017); veze s Lovecraftom vidljive su posvuda: usp. sekciju "The Cthulhu Club". Za detaljniji uvod u filozofske pretpostavke Landova ranog rada – na tragu Nietzschea, Bataillea i Deleuzea – vidi urednički predgovor (Brassier i Mackay) zbirci *Fanged Noumena* (Land 2011: 1–54).

astrofizike do numerologije i okultizma) te otvorenost intenzivnim utjecajima suvremene kulture (rani internet, *jungle*, *cyberpunk*, *rave* supkultura) još uvijek inspiriraju mnoštvo autora,¹⁷ a *Ciklonopedija* je vjerojatno najkompleksniji dokaz tog utjecaja, dodatno filtriranoga kroz bliskoistočne studije.¹⁸

Negarestanijev je tekst, dakle, neortodoksan izdanak lavkraftovskoga kozmičkog horora, no – za razliku od Lovecraftova jasnog tržišnog i poetičkog pozicioniranja u sferu popularne žanrovske proze – predstavlja hibridnu kreaciju, najzanimljiviju po načinu na koji presijeca i povezuje naizgled inkompatibilne kulturne sfere. Nerijetko se navodi kao primjer "teorijske fikcije", što se pravda hipertrofijom teorijskoga leksika (u rasponu od delezovskoga vokabulara do paleontologije, demonologije, vojne znanosti itd.), ali i potpunim dokidanjem fabularnoga razvoja i linearnoga pripovijedanja u korist opisa, analize i klasifikacije: roman je, naime, koncipiran kao niz komentara znanstvenih članaka fiktivnog arheologa i matematičara Hamida Parsanija.¹⁹ Recepcija knjige uvelike odražava navedene karakteristike: dominantno je filozofijska, dok se njezin književni aspekt rijetko tematizira ili se promatra kao jedan od manje važnih faktora interdiskurzivnosti kakva, uostalom, obilježava i same kritičke reakcije o kojima je riječ.²⁰

Ciklonopedija kao polaznu točku (više kozmološku nego pripovjednu) uzima naftu, naizgled kao reviziju općega mjesta žanra horora: ona je tuđinski objekt koji ekshumacijom ulazi u svijet živih gdje nastavlja djelovati poput anorganskog demona. Međutim, presudna je inverzija kojom taj topos postaje primjer novoga vitalizma: umjesto da naftu predstavi kao uljeza u prepoznatljivom svijetu, tekst opisuje svijet kao tuđinski objekt kojim – umjesto ljudske vrste, prirode ili Života – dominira upravo nafta, pojmljena kao svjestan neljudski entitet, stvarni

¹⁷ Vidi npr. *Spinal Catastrophism* (2019) Thomasa Moynihana koji razvija ideju geotraume, naslijeđenu upravo od Landa: usp. CCRU (2017: 157–161) i Land (2011: 640); vidi i tekst Robina Mackaya "A Brief History of Geotrauma" u Keller i dr. (2012: 1–37).

¹⁸ Negarestani se eksplicitno pozivao na Landovu knjigu *The Thirst for Annihilation: George Bataille and Virulent Nihilism* (1992) te na hibridni tekst "CyberGothic" (Land 2011: 345–374), no tematski, formalni i terminološki utjecaji toliko su sveprisutni da bi se cijela *Ciklonopedija* mogla analizirati kao hipertekstualizacija Landovih i CCRU-ovih radova iz sredine i kraja 1990-ih; vidi napose "Mechanomics", "Occultures" i "Tic-Talk" u Land (2011: 507–525, 545–571, 607–622), kao i glosar te "numogramatsku" sekciju u CCRU (2017: 238–319); usp. i Negarestani (2008b: 157). Za Negarestanijevo kritičko čitanje Landa vidi "Drafting the Inhuman: Conjectures on Capitalism and Organic Necrocracy" u Bryant i dr. (2011: 182–201).

¹⁹ Niz Negarestanijevih teorijskih tekstova iz istoga razdoblja razvija ideje predstavljene u *Ciklonopediji*; vidi Negarestani 2008a i 2010, "The Militarization of Peace: Absence of Terror or Terror of Absence?" u *Collapse*, Volume I (2006) te "Islamic Exotericism: Apocalypse in the Wake of Refractory Impossibility" u *Collapse*, Volume II (2007).

²⁰ Vidi Keller i dr. (2012), osobito priloge Mackaya, Andrasek, Kellera i samog Negarestanija.

subjekt Povijesti koji mobilizira sve materijalne i političke resurse planeta kako bi osigurao vlastito širenje i osebujno shvaćen "opstanak". Konačan cilj toga procesa, koji aktivira povratne sprege vojne industrije i monoteističkih fundamentalizama, jest pretvaranje Zemlje u čistu horizontalu, pustinju što – kao telurska "točka Omega" – koegzistira u nekoj vrsti apsolutne imanencije sa Suncem.

Upravo taj kriptovitalistički (ili doista nekrovitalistički) prevrat pomaže romanu da izbjegne stereotipe narativa katastrofe ili distopije. Pri čitanju *Ciklonopedije* u žanrovskom ključu fantastike ili horora evidentan je odmak od Lovecraftove tendencije da se prijeteeće sile u konačnici personificiraju i predstave kao nezemaljski demoni ili božanstva: ovdje je tuđinsko djelovanje prije svega pitanje fluktuacije ktonskih, ali impersonalnih intenziteta. Taj pomak ujedno omogućuje tumačenje *Ciklonopedije* kao vrlo specifično mišljenoga *političkog* romana o Bliskom istoku, pa i kao *realističkog* romana. Koliko god ta teza zvučala provokativno, održiva je imamo li na umu smisao tih pojmova u prije ocrtanom kontekstu: ako je "realizam" umjetničko problematiziranje procesa reprezentacije neantropocentrički shvaćene materijalne stvarnosti (a ne reprezentacija socioekonomske zbilje ljudskih likova kao tipičnih predstavnika određenih klasa), ovaj je roman međužanrovski realistički pokušaj da se kapacitet djelovanja stvari koje smatramo neživima prati kroz njihove geološke, političke i eshatološke učinke.²¹ Te se stvari, kako je već naznačeno, ne predstavljaju kao sile protiv kojih se bore ljudski protagonisti; naprotiv, pisanje je pokušaj uspostavljanja "dosluha" ili saveza s tim materijalima, vođen logikom "zaposjedanja", a ne tradicionalnog pripovijedanja (Negarestani 2014: 55): imperativ je pisati i misliti na tragu, u ime (ako ne i glasom) same nafte. Ta perspektiva, dakle, ne podrazumijeva preobrazbu Nafte u lik koji bi na kraju ipak progovorio ljudskim jezikom; adekvatan način pripovjednoga pristupa njezinu djelovanju ključni je problem ovoga romana kao posthumanističkog teorijsko-fikcionalnog eksperimenta, a možemo ga podrobnije razmotriti na tragu dviju temeljnih Negarestanijevih invencija.

Prva je od njih vezana uz problem vremena. Tvar kao primarni agens svih procesa ovoga svijeta, od kemijskih i tektonskih do ekonomskih i metafizičkih, implicira da se svijet mora sagledati u vremenskoj skali toliko neuskaladivoj s ljudskom historiografijom i linearnom kronologijom da je roman uporno predstavlja kao novu ili alternativnu temporalnost, suspenziju povijesti, zapravo kao "vrijeme totaliteta" kakvo poznajemo iz ranijih antimodernizama: cikličko vrijeme, vječno

²¹ Razvijajući vlastitu varijaciju "tamnoga vitalizma", Woodard (2013) stavlja naglasak upravo na *Ciklonopediju* kao središnji tekst "geofilozofijske" studije koja crpi inspiraciju iz rada niza autora bliskih spekulativnom realizmu (Land, Meillassoux, Brassier, Grant itd.).

vraćanje, možda stasis ili čak potpunu atemporalnost. Ta je neljudska, ahistorijska perspektiva potrebna da bismo osvijestili događaje i objekte – poput nafte kao apsoluta – koji postoje u nekoj “napuštenoj vječnosti ili ‘Starini Bez Tradicije’” (Negarestani 2008b: 15); ona zaziva i Meillassouxove arhifosile, “građu koja ukazuje na postojanje stvarnosti ili ancestralnog događaja koji je prethodio životu na Zemlji” (Meillassoux 2016: 21). Tekst uporno koketira ne samo s izvanpovijesnim nego i s izvanzemaljskim porijeklom globalnih geopolitičkih procesa: bliskostična “kronopolitika” predstavlja “otkazivanje – ne samo tehnokapitalističke kronosfere nego i zapadnoga Vremena” (Negarestani 2008b: 177). Na događaje “više utječe nafta, nego vrijeme” (*ibid.*: 26), a ako je ona prvobitan i “autonoman zemaljski urotnik, kapitalizam nije simptom ljudske vrste, nego planetarna nužnost. Drugim riječima, Kapitalizam je bio ovdje čak i prije postojanja čovjeka, čekajući domadara” (*ibid.*: 27).

Takav kozmološki okvir zahtijeva narativizaciju nemislive “izvanjskosti” koja čovjeku uskraćuje svaku pristupnu točku, ujedno iz te atemporalnosti (kao iz iskona ili eshatona, skrivenih pojmovima ancestralnosti i ekstinkcije) upravljajući zatvorenim krugom ljudske povijesti, sada svedene na puki eksperiment ili čak na epifenomen anorganskih procesa. Zbog toga je *Ciklonopedija* manje *priča* o nekim događajima u svijetu (npr. “rat protiv terora” itd.), a više *opis* svijeta, pokušaj sistematizacije i eksplikacije njegove ontološke strukture koja bitno odudara od intuitivnog ili znanstvenog poimanja materije, zbilje i vremena. Ako se “kozmička perspektiva” može prihvatiti kao “jedina održiva obveza prema stvarnosti” (Negarestani 2014: 58), *Ciklonopedija* je doista jedan od rijetkih “realističkih” romana: “kontingentni elementi stvarnosti preuzimaju kontrolu nad zapletom” (*ibid.*: 55), “naracija može nastati akrecijom perspektiva anonimnih (kozmičkih) materijala” (*ibid.*: 57), a to je “preokret” koji “buši kauzalni sustav naracije sa svih strana” (*ibid.*: 56) te iznuđuje druge procedure, ponekad bliske kozmološkoj “teoriji zavjere” (*ibid.*: 55): “ono što je trebalo biti teoretska ili fiktivna spekulacija o Bliskom istoku postalo je narativ iz perspektive bezdana” (*ibid.*: 57).

Tuđinstvo nafte pripovjedno se čuva time da njezin kapacitet djelovanja ni u jednom trenutku ne bude predstavljen izravno: alteritet će se morati manifestirati spektrom grešaka, lapsusa, nadigravajući našu svijest kako bi je otvorio novim tipovima artikulacije smisla. Zato dobar dio *Ciklonopedije* istražuje “poromehaniku”, nešto što pripovjedač, na tragu Deleuzeova i Guattarijeva “izbušenog prostora” (2013: 469–471), zove “(*hole complex*)”: ono što se događa krutim tvarima (poput tla ili fabule) kad ih se postupno rahli nebrojenim šupljinama. Praznine ili jazovi u naraciji ili razumijevanju nisu mjesta neodređenosti, karike koje nedostaju, a koje se mogu kognitivno namiriti čitateljskim intervencijama: to su prostori *postajanja*,

izranjanja neljudskoga koje traži prvi kontakt upravo putem tog našeg *neznanja*, manjka, lakuna u razumijevanju. Rupe u priči jedini su "kanali za krijumčarenje podataka" s nedostižne "druge strane" (Negarestani 2008b: 68).

Druga Negarestanijeva invencija jednako je dalekosežna, a proizlazi iz prve: tiče se drugačijega poimanja odnosa života i karbonizacije. Riječ je o inverznoj evoluciji ili kontraintuitivnom procesu nastanka, pri čemu žanrovski topos "živih mrtvaca" postaje nešto mnogo sofisticiranije: truljenje nije jednostavno raspadanje cjeline, postupno osipanje razaznatljivog predmeta, nego emergencija novoga bića. Ta je emergencija inverzna i u vremenu (ili indiferentna prema vremenu), definirana dinamikom koja je posve tuđa pripovjednom luku rođenja, rasta, smrti i raspada, dakle neopisiva jezikom kauzalnosti i linearne kronologije. Pokušat ću je detaljnije razmotriti u sljedećem poglavlju.

NIGREDO: TUĐINSKA KOZMOGENEZA

124

"U vitalistički dizajniranu svemiru nema onostranosti, jer su u njemu paradigma svega postojećega organska tvar i životna procesualnost, koje, tako reći, usisavaju anorganski, duševni i duhovni bitak, zajedno s metafizičkim pojmovima i religijskom transcendencijom" (Kravar 2001a: 225). Supostavljena toj definiciji, Negarestanijeva ontologija truljenja doima se nespojivom s vitalizmom, no u *Ciklonopediji* upravo procesualnost anorganske tvari obuhvaća i nivelira opreku živog i mrtvog. Ishod tog procesa nije neka nova ravnoteža i kristalizacija u pojmovnim sustavima; naprotiv, aktivnost materije *projicirat* će metafiziku, religiju, ekonomiju i politiku kao vlastite pseudotranscendentne epifenomene koji joj služe, ali je ne mogu kontrolirati ni do kraja konceptualizirati.

U Parsanijevim člancima prašina je ponajprije "bliskoistočna jedinica informacije", "praiskonski fluks podataka" (Negarestani 2008b: 88), no u ovom su kontekstu dojmljivije druge definicije: ona je "postajanje-česticom" (*ibid.*), "bliskoistočni dvojnik *Aqua Vitae*" (*ibid.*: 87), dakle svojevrsno prapočelo, "najelementarniji predmet stvaranja" koji "kontaminira vrijeme kao i prostor" (*ibid.*: 89). U interakciji s naftom prašina se pretvara u novu tvar koja izigrava predmetne konfiguracije: neizvjesnom pozicijom u dijadi živo – mrtvo ona stvara tuđinski generativni prostor, anorganski tijek kojim protusvjetovi otvaraju portale prema našem. Njezin je svjetotvorni kapacitet prikazan kao proces truljenja i raspada: "smrt" je zapravo početak, "novi put egzistencije" (*ibid.*: 92), oslobađanje multiplaciteta koji su bili uspavani u konsolidiranim strukturama, "prerušeni" u identitete;

ono što tim procesom nastupa opisano je kao "buđenje drugih vrsta" (*ibid.*: 184), "novih oblika života" (*ibid.*: 90), s političkom konotacijom "preuzimanja vlasti iznutra, ustanka jednog novog naroda" (*ibid.*). Ta "revolucija elemenata" zapravo je "tuđinska kozmogeneza" (*ibid.*: 98), a njezini operativni pojmovi – "mijazam, truljenje, bezdanost, *nigredo*" (*ibid.*) – koje ontologija kategorizira kao negacije, stupnjeve nestanka objekta *x*, zapravo opisuju "emergenciju jedne nove afektivne svijesti" (*ibid.*: 92), "antivitalističko postajanje Zemlje" (*ibid.*: 104).

Scenarij "dolaska tuđinaca, ali ne izvana, nego iznutra" (*ibid.*: 90), iznova podsjeća na inkompatibilnost toga procesa s antropocentričkom pozicijom. Parsani kritizira ideju "otvorenosti prema drugomu" koja je u svojem temelju ekonomska, hegelijanski *spekulativna*, jer računa na alteritet kao vrijednost koja već ima svoje mjesto u kognitivnim i ontološkim parametrima vlastitosti, identiteta koji neće biti kompromitiran tim alteritetom; "otvoren sam prema tebi", dakle, znači "mogu te sebi priuštiti" (*ibid.*: 198). Suprotno toj simulaciji kontakta s izvanjskošću, *Ciklonopedija* zagovara *epidemijsku* otvorenost koja potpuno obrće pozicije i sebstvo predstavlja kao plijen izvanjskosti, prostor potencijalne ekspanzije: "ljudski teritorij mora postati odredište tuđinaca" (*ibid.*: 203). Ta se naoko etička ideja opet ispostavlja kao mikroprojekcija "geotraumatskih", kozmičkih odnosa: petropolitčki je proces "afirmacija onoga što prebiva unutra", "podzemni angažman s radikalnom izvanjskošću" (*ibid.*: 204). Planet Zemlja je "stroj za ubrzavanje povratka Onih Starih" (mišljenih lavkraftovski), "avatare apsolutne izvanjskosti" (*ibid.*: 201) čiji je dolazak usko povezan s procesima rahljenja tla eksploatacijom fosilnih goriva. Time se naposljetku dolazi do koncepta "iskonskog tuđinca" (*ibid.*: 212): parazit nije nešto što je sekundarno domadaru te ovisi o njemu; cijeli je sistem (Zemlja, Priroda, Život, Civilizacija) nuspojava, suplement koji je prevladao linearno vrijeme, medij emergencije alteriteta; svijet je, sa svojom poviješću, samo svlak nečega što tek dolazi.

U tako postavljenoj kozmologiji *Ciklonopedije* truljenje zauzima mjesto koje u Deleuzeovoj eksplicitno vitalističkoj misli²² ima postajanje: impersonalan i

²² Teško je precijeniti Deleuzeov utjecaj na gotovo sve autore spomenute u ovom radu, a jedan od njegovih najsnažnijih faktora svakako je vitalizam. U antologijskom eseju "Književnost i život", uvodu u njegovu posljednju knjigu *Kritika i klinika* (1993), pisanje je "stvar postajanja, vazda nedovršeno, vazda u nastanku, i nadilazi svaku iskušanu ili iskusivu materiju. Ono je proces, to jest prolazak Života kroz iskusivo i iskušano" (Deleuze 2009: 171). Književni je tekst rastvaranje identiteta, raslojavanje struktura svijeta u *postajanja*, a kao oprimgjerenje tog centralnog pojma Deleuzeove ontologije zaziva se upravo "moćno Lovecraftovo djelo" (*ibid.*). Lovecraft se, na mjestima gdje se objašnjavaju anomalnosti, mnogostrukosti te ravan konzistencije, javlja i u *Tisuću platoa* (Deleuze i Guattari 2012: 273, 281).

neteleološki proces što disruptira stabilne opreke i hijerarhije klasične ontologije, "antikreacionističko stvaranje" (*ibid.*: 181) koje uporno ostaje između polova života i smrti. Poseban je trud uložen u distanciranje od "herojskih ili romantičkih pristupa" raspadu (*ibid.*: 182) i od njihove ruinstičke perspektive koja truljenje vidi gotovo kao stilizaciju esencije entiteta na putu prema potpunom nestanku; jednako tako, odbacuje se kriptoteološka rehabilitacija raspada kao nužnog dijela ciklusa "povratka prirodi" u smislu preporoda i uskrsnuća: to su pokušaji "političkog ili ekonomskog pripitomljavanja i prisvajanja" truljenja (*ibid.*), "reciklažna utopija Božanskoga" (*ibid.*: 187). Ono je, nasuprot tomu, *preživljavanje*, odgoda smrti, ali i povratka u život: "bezdan [*unground*]" koji "gradi bez stvaranja", omogućuje "nastanak bez geneze" (*ibid.*: 185), kreativnost jednako suprotstavljena Stvaranju *ex nihilo* i potpunog destrukciji.²³

Umjesto novoga totaliteta nekog obrnutog vitalizma time nastaje ontološka međuzona, polje interferencija, preživljavanja kao kontinuiranog pretapanja bića-u-postajanju: stalna de/re/teritorijalizacija koja se manifestira kao suspenzija stabilnih identiteta, urušavanje granica među entitetima, ali i različitim vrstama. Razumijevanje takvoga procesa kao primarnog, superiornog strukturama na kojima počiva antropocentrički, ali i tradicionalno biocentrički univerzum, vodi dalekosežnom zaključku: svi su identiteti i sistemi, fiksirane vrijednosti i parametri zapravo samo idealističke hipostaze nasumičnih gradijenata u procesu truljenja, privilegirane zbog specističkih, ekonomskih, vjerskih ili metafizičkih interesa. Stvarna je slika upravo suprotna: truljenje je "limitrofni proces", beskonačna putanja prema nuli koja se, međutim, nikada ne dostiže. *Ciklonopedija* ga stoga rabi i kao ključ čitanja političkih procesa: "Leš političkoga sustava zapravo je njegovo stvarno tijelo (*summa actualis*) čiji su kemijski potencijali neograničeni" (*ibid.*: 184), dok je "razvijeni" svijet samo "Bliski istok u raspadu na epidemijskoj, globalnoj razini" (*ibid.*: 187), "laboratorij" (*ibid.*: 185) čiji je eksperimentalni ishod nejasan i nepoznat: "Zapadne političke formacije i civilizacije doista bi mogle biti degenerirani oblici jedne već trule i limitrofski dekomponirane bliskoistočne ili balkanske sociopolitičke formacije" (Negarestani 2010: 383–384).

Moć i kapacitet djelovanja u takvome sistemu – što se doima posebno važnim u perspektivi srodnosti *Ciklonopedije* s novim materijalizmima – više ne mogu biti primarno ljudski, utemeljeni na kategorijama namjere ili sebstva; oni prepuštaju mjesto procesualnosti tvari koja se uvijek mora misliti kao mnogostrukost ili sklop. "Truljenje onesposobljuje temelje instrumentaliziranja moći" (Negarestani 2008b:

²³ O truljenju kao generativnom procesu, tj. "međustanju" rasta i raspada vidi i Thacker (2010: 255).

195), predstavlja slom svake mjerljivosti i kvantifikabilnosti: moć i njezina cirkulacija i dalje su stvarne, ali nečitljive u okvirima kalkulacija, projekcija, planova, svrhe itd. Truljenje je "linija bijega" među dimenzijama kojom se "moć upoznaje s nedaćama stvari" (*ibid.*: 184): "proces koji nije definiran rastvaranjem moći, nego držanjem moći na životu u nepoznatim domaćinima" (*ibid.*: 183). Zbog toga je i čin zaposjedanja zapravo otvaranje novih putanja, kontaminiranje jasnih granica među zonama, a ne blokiranje ili fiksno redefiniranje odnosa: to je "komunikacija između ksenoagensa i ljudskog sigurnosnog sustava" (*ibid.*: 118), pa ni njegov cilj neće biti uništenje čvrstih struktura i identiteta, nego permanentno održavanje identiteta u raspadu.

Truljenje je, naposljetku, nestanak karakteristika koje čine predmete kognitivno dostupnima: ono je prelazak u nepoznatljivo, "iščeznuće pristupnih točaka" (*ibid.*: 185), urušavanje svih ingerencija spoznaje nad stvarima stvarnoga svijeta. To, dakle, nipošto nije "destruktuiranje" ili "dezartikulacija", raspad u razaznatljive elemente koji bi se mogli redistribuirati, nego ireverzibilna "nefragmentarna dezintegracija pri kojoj sve ostaje povezano s entitetom u raspadu" (*ibid.*: 187), ne da bi ga se u nekom obliku očuvalo, nego da bi ga se deteritorijaliziralo u mase i teksture koje mogu ući u nove "saveze". U tom smislu, ova teorija odbija privilegirati Čovjeka čak i kao antagonista: "pretpostavka da su ovakve devastacije usmjerene samo prema čovječanstvu predstavlja čisti antropocentrizam i povlađivanje vlastitom statusu žrtve" (*ibid.*: 204).

Neki su od tih motiva važni i kao mjesta gdje se *Ciklonopedija* dosljedno drži žanrovskih obrazaca horora; prisjetimo se da Fisher tvrdi kako je "jezivo" (*eerie*) usko vezano uz "šire pitanje kapaciteta djelovanja nematerijalnoga i neživoga: [...] način na koji smo 'mi' 'sami' zahvaćeni ritmovima, pulzijama i strukturiranjima neljudskih sila" (2016: 11) koje "nisu potpuno dostupne našoj osjetilnoj spoznaji" (*ibid.*: 64), a ta nedostupnost, naravno, nije neutralna – u kontekstu žanra ona uvijek predstavlja opasnost. Prevladavanje predodžbe o "mrtvoj stvari" otvara prostor novim oblicima prijetee *djelatnosti* anorganskoga, pa kontaminirana "spaljena vriština" u Lovecraftovoj *Boji iz svemira* djeluje kao paradigmataska reprezentacija sposobnosti "neživoga" da generira zbivanja i postane motor pripovijedanja. Za Negarestanija, tu prožetost svijeta impersonalnim procesima sažima pojam *nigredo*, stadij potpunoga raspada stvari koji u alkemijskom i ezoterijskom nasljeđu figurira kao početna točka njezine pretvorbe u "kamen mudraca". U *Ciklonopediji* je, međutim, *nigredo* jedini eshatonski obzor, antiteološki stasis u kojemu su suspendirani i vrijeme i svijet formi, dakle potencijalno permanentno stanje kojemu sve tendira: "kemijski vektori počinju od *rubedo* ili rumenila Sunca pa se spuštaju u *nigredo* ili ktonsku tminu" (Negarestani 2008b: 234). Podsjetit ću i na

to da je *Blackening*, krovni naslov planirane trilogije romana, standardni engleski prijevod pojma *nigredo*: riječ je o "svesmrti" koja u ovom romanu svojim dinamičkim kapacitetima zauzima mjesto koje u biocentričkim metafizikama ima život.

Tako redefiniran "život" može se čitati kao ultimativni žanrovski moment romana, apsolutni horor: nešto izvanjsko živim entitetima (*ibid.*: 219) i inkompatibilno s imperativom preživljavanja: "opstanak je otpor epidemskoj, nadmoćnoj prisutnosti života"; "biti za život u načelu znači biti protiv opstanka" (*ibid.*: 210). Međutim, bilo bi pogrešno podcijeniti teorijsku ozbiljnost te vizije samo zbog njezine lociranosti u *Ciklonopediji* kao hibridnom tekstu ili zbog uloge Parsanija kao fiktivnoga lika koji omogućuje distanciranje od izloženih teza. Ako je posrijedi "teorijska fikcija", poanta elemenata te sintagme možda nije u tome da se uzajamno ponište ili relativiziraju, nego u tome da se uzajamno amplificiraju. Čitatelji neskloni zagovoru teorijskoga kredibiliteta hibridnih tekstova mogu se, kako je već spomenuto, ipak osloniti i na brojne znanstvene epitekstove *Ciklonopedije*, poput "Undercover Softness", također zaokupljenog transformacijskim potencijalom raspada. Polazeći od Ginzburgove knjige *Sir i crvi* (1976) te Menocchiove ideje prema kojoj svijet ima iskon u procesu truljenja, Negarestani redom razmatra teme poznate iz *Ciklonopedije*, poput interferencija među vrstama koje, uslijed truljenja, mogu rađati jedna drugu (2010: 380); "zdravih" i "stabilnih" elemenata kao gradijenata unutar opće skale truljenja (*ibid.*: 382); raspada kao "infinitezimalne ustrajnosti" (*ibid.*: 387), jenjavanja u beskonačnost bez opcije potpunog nestanka (*ibid.*: 382), dakle izgradnje nečega nepredviđenog, bez mogućnosti poništenja novih momenata ili povratka u izvornu formu (*ibid.*: 386); promašenosti razumijevanja takve perzistencije stvari kao vječnoga produljenja života objekta, dakle puta u stari vitalizam (*ibid.*: 387); konačno, nužnosti da se uslijed dinamike raspadanja promisli i nova koncepcija vremena (*ibid.*: 398), pri čemu se poziva na Deleuzeovu *Logiku smisla* (1969) i pojmove *aion* i *chronos* (*ibid.*: 402).²⁴

Nova nekrovitalistička pozicija, dakle, nije stvar karakterizacije lika: ona je sklop koji traži mogućnosti formalizacije u širokom diskurzivnom spektru, a činjenica da se simultano javlja u toliko različitim disciplinarnim registrima – pa i njihovim interferencijama – ne bi smjela djelovati diskvalifikacijski ni za jedan

²⁴ Vidi i "The Corpse Bride", općenitiju sistematizaciju odnosa forme i materijalnosti, gdje se motivi *Ciklonopedije* razvijaju putem ekscentričnoga čitanja Aristotela, odnosno antiplatonističkoga vezanja ideja uz partikularnosti materijalnoga svijeta: "Ideje moraju biti utemeljene na intenzivnoj nekrozi i ekstenzivnom raspadu" (Negarestani 2008a: 133) jer je inteligibilnost kao takva "epifonem nekrofilne intime" svijesti s propadljivim tijelima (na što se odnosi alegorija "nevjeste-leša"). Život i nastaje samo kontaktom sa svojim utvarnim trulim dvojnikom: "korelacija vitalizma i stvari [...] postignuta je eksplicitnom nekrozom" (*ibid.*: 151).

od njih. U tom je smislu *Ciklonopedija*, kao središnji predmet ove analize, samo na prvi pogled posve nov tip pisma koji zahtijeva nestandardne procedure čitanja i kritičkoga komentara; iz druge je perspektive možemo promatrati kao recentan izdanak one duge vitalističke tradicije koja je "stalno prekoračivala granice svojega medija" jer su njezini eksponenti, u otporu "katedarskoj filozofiji", oduvijek "pisali tekstove na međi filozofije, priče i vizionarske poezije" (Kravar 2009: 12).

PJESMA STVARI I ŽIVINA

U glosaru *Ciklonopedije* Negarestani opisuje "ktuluoidnu etiku" kao političku praksu "nužnu za zamjenu ili potkopavanje postojećih planetarnih političko-ekonomskih i religijskih sustava" (2008b: 238). U završnom ću poglavlju nakratko ući u veliko teorijsko područje koje već desetljećima promišlja upravo takav tip prakse, također na pozadini interdisciplinarnih rasprava o neantropocentričkoj reviziji pojma života. U njemu, međutim, nestaje ozračje užasa koje neizostavno prati rasprave bliske spekulativnom realizmu, a sustavno se izbjegavaju i metafizički motivi koji su obilježili ranije biocentričke sustave. Riječ je o vitalističkom materijalizmu koji i sam uvelike proizlazi iz Deleuzeove filozofije, no u radovima Donne J. Haraway, Jane Bennett, Karen Barad ili Rosi Braidotti polazi od lokalne, partikularne umreženosti materijalnih agensa, nesklon je apokaliptičkim vizijama te nastoji – u znanstvenom istraživanju, ali i političkom angažmanu – djelovati kao ciljana intervencija.

Umjesto pokušaja komentara cijeloga područja zadržat ću se – uz poneku digresiju – na knjizi D. Haraway *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (2016) jer se ona izravno nadovezuje na dosadašnje linije istraživanja: novi vitalizam, redefiniranje odnosa stvari i života, ulogu spekulativne fikcije u stvaranju teorijskih koncepata, pa čak i eksplicitan, ali kritički angažman s Lovecraftom. Shematski i sumarno, evo nekih relevantnih momenata:

(1) *Cthulhu* i *Chthulu*. Haraway nastoji promijeniti konotacije tog imena grafičkom varijacijom;²⁵ primarna je referenca zapravo kalifornijski pauk *Pimoida*

²⁵ Akustička je ionako nemoguća; nagađalo se da "Cthulhu" ima terminološke veze s ktonskim (*chthonic*), no sam Lovecraft (2002a: 395) opisuje riječ kao asemički indeks nespoznatljivosti: ona je "nespretni ljudski pokušaj da se dočara fonetika apsolutno neljudske riječi" koju "ljudska grla nikad ne bi mogla savršeno izgovoriti". Usp. fragment obredne pjesme: "Ph'nglui mglw'nafh Cthulhu R'lyeh wgah'nagl fhtagn" (*ibid.*: 150).

cthulhu kojega želi "osloboditi od Lovecrafta za druge priče" (2016: 174). Pritom je zanimljivo da je rasprava o "tvorbi srodstva u ktulucenu" ujedno i zagovor "tentakularnog razmišljanja" – u mrežnoj viziji svijeta sličnoj Lovelockovu i Margulisinu modelu Geje "bit će potrebna mirijada pipaka da se ispriča priča" (*ibid.*: 31) – dok poglavlje o antropocenu završava interdisciplinarnom pohvalom hobotnicama; Lovecraftov je Cthulhu, naime, barem djelomice upravo cefalopod. Element horora ipak dosljedno izostaje; naglašava se empatijski kapacitet krakova: *tentaculum* dolazi od *tentare* (dirnuti, pokušati) (*ibid.*).

(2) *Ktulucen*. Pojam je uveden kako bi se redefiniranom Chthuluu, sada simbolu mrežnoga mišljenja i djelovanja, dalo simboličko krovno mjesto u epohi koju treba definirati neantropocentrički. Čovjek i dalje jest akter, ali ne jedini: humanistička, uvijek kriptoteološka predodžba o ljudskoj iznimnosti, povezana s utilitarnim individualizmom i teorijskom dominacijom subjektivnosti, postaje "nemislivom", odnosno neupotrebljivom u recentnim znanstvenim istraživanjima. Zato Haraway ne prihvaća pojmove antropocena ili kapitalocena: oni tendiraju apokaliptičkim scenarijima i diskurzima, narativima katastrofa, fiksiranim na tehnološke ili klimatske Singularnosti, u rasponu od "smaka svijeta" do benevolentnoga *deus ex machina*; želi "predložiti ime za neko drugo mjesto i drugo vrijeme [*elsewhere and elsewhen*] koje je bilo, još uvijek jest, i tek bi moglo biti: Ktulucen" (*ibid.*), epohu globalne (kozmičke?) obnove bioraznolikih moći Zemlje, *simpoietičku* epohu.

(3) *Problem vremena*. Usuprot fiksaciji na mitski iskon i eshaton, ili pak na spekulativnu ancestralnost i daleku postekstinkcijsku budućnost, ovdje se uporno naglašava demistificirani *sadašnji* trenutak kao prostor intervencije. To nije samo posljedica zazora pred reakcionarnim aspektima izvanvremenskih zona, poznatih iz ranih antimodernizama, ni nesklonosti evidentno *antihumanističkom* tonu spekulativnoga realizma čija temporalnost ignorira život na Zemlji uopće; pozicije utemeljene na nemislivom totalitetu vremena nespojive su s imperativom poštivanja i očuvanja umreženosti širokog spektra agensa u svijetu koji nam je poznat, prihvaćanja vlastite upletenosti, pa i djelovanja. Nasuprot metafizikama stasisa ili kozmičkih katastrofa, ovo je kod "radikalnog *kontinuiteta*": *kainos* znači "sada, vrijeme početaka, vrijeme za nastavljanje", u smislu "guste, tekuće prisutnosti, s hifama koje upijaju sve vrste temporalnosti i materijalnosti" (*ibid.*: 2). Ktulucen je, nasuprot budućnosti univerzalne likvidacije, mišljen kao perspektiva *moćućega*, šansa za preživljavanje.

(4) *Pitanje života*. Ekstreman raspon manifestacija redefiniranoga života na izgled približava ovu teoriju starim biocentrizmima; od varijanti antimodernizma

koje opisuje Kravar jasno će je, međutim, razlučiti dosljedan materijalizam te fundiranost u prirodnim znanostima. Njezin je vitalizam najčitljiviji u delezovskom inzistiranju na procesualnom, mrežnom, interaktivnom karakteru živih i neživih agensa koji i ne postoje izvan mnoštava u kojima ih zatječemo. "Postojanje nije individualna stvar", piše Barad (2007: x), autorica koncepta "intra-akcije" (umjesto interakcije), procesa koji uključuju "uzajamno konstituiranje spregnutih sila" (*ibid.*: 33), a Haraway (2016: 58) na istom tragu ističe *sympoiesis* – "su-stvaranje" (*making-with*) – kao središnji princip ktulucena: "uvijek smo bili simbioanti" (*ibid.*: 173), pa "trebamo jedni druge u neočekivanim suradnjama i kombinacijama, u vrućim hrpama komposta. Su-postajemo jedni s drugima ili nikako" (*ibid.*: 4). Braidotti to jezgrovitro zove "zoe-centričkim egalitarizmom" (2013: 94).

Jane Bennett taj opseg širi i dalje: istražuje *thing-power*, djelatni potencijal impersonalnih agensa, u želji da eliminira subjekt kao idealističko žarište antropocentričke moći koje legitimira autodestruktivnu ekološku politiku kao "ovladavanje prirodom". Na tragu Spinoze, Nietzschea, Bergsona, Latoura, ali posebno Deleuzeove i Guattarijeve nomadologije impersonalna afektivnost i "vitalnost neljudskih tijela" (Bennett 2010: viii) postaje temelj "pozitivne ontologije vibrantne tvari" koja nastoji rastvoriti binarne opreke života i tvari, čovjeka i životinje, organskog i anorganskog (*ibid.*: x). Takva afektivnost nije duhovna "životna sila" dodana tvari za koju se tvrdi da je utjelovljuje" (*ibid.*: xiii); ona je intrinzična materiji i djeluje u kontinuumu gdje se kapacitet djelovanja distribuira nelinearno i nehijerarhijski, bez subjektivnosti i intencije koje bi ga centrirale, i to kroz maksimalan ontološki spektar koji uključuje i anorganske, nežive, "umjetne" tvari, s onu stranu Prirode. U posljednjoj će joj knjizi pak čitanje Whitmana – čiji stih "sadržim mnoštva" postaje delezovski moto – i pojmovi priljeva (*influx*), odljeva (*efflux*) i *dividualnosti* služiti da samu subjektivnost preispíše u smjeru materijalističke procesualnosti.

(5) *Kompost*. "Mi smo humus, ne *Homo*, ne *anthropos*; mi smo kompost, ne posthumanost" (Haraway 2016: 55). Figurativni ili stvarni povratak pod zemlju ni ovdje ne znači smrt, no nema veze ni s truljenjem i raspadom kako ih postavlja Negarestani. "Svi smo mi kompost" (*ibid.*: 101) postaje politička parola, koncizan izraz interspecijske solidarnosti u ktulucenu: "Ustrajavanje u nevolji zahtijeva sklapanje čudnih srodstava" (*ibid.*: 4), kultiviranje života onkraj identiteta kao fantazmatškog agensa diskonekcije, izolacije, čistoće. Kompost je ime žive materije koja se umrežuje i djeluje generativno, s onu stranu tradicionalnog srodstva koje Haraway želi učiniti "nečim drugim, nečim više od entiteta koji su povezani podrijetlom ili rodoslovljem" (*ibid.*: 102–103): sama riječ djeluje poput delezov-

skog sklopa, jer s drugim bićima "lateralno, semiotički i genealoški" dijelimo istu živu tvarnost (*flesh*).

(6) *Uloga popularnih žanrova*. Spekulativna je fikcija i ovdje presudna inspiracija, no umjesto horora u fokusu je znanstvena fantastika. Za Haraway je "SF" (što može značiti *science fiction*, ali i *speculative fabulation*, *speculative feminism*, *science fact*...) jedna od teorijskih osovina knjige, ali i kolektivna praksa i interspecijski proces: "strukturiranje mogućih svjetova i mogućih vremena, materijalno-semiotičkih svjetova, nestalih, prisutnih, i onih koji će tek doći" (*ibid.*: 31). Haraway favorizira ekofeministički SF: pored Octavije Butler²⁶ središnje mjesto – suprotno Lovecraftu – ima Ursula K. Le Guin,²⁷ osobito njezin roman *Stalno se vraćajući kući* (*Always Coming Home*, 1985), pseudoetnografski arhiv daleke budućnosti fikcionalnog kalifornijskog naroda Kesh; osim narativnih dionica on sadrži i poeziju, igrokaze, mitove i legende, ilustracije, mape, rječnike, recepte, bilješke o igrama i običajima, religiji, pismu, medicini, zanatima, a prvo je izdanje nudilo čak i zvučni zapis njihove glazbe.

132

(7) *Pitanje stila*. Kao ni u ranijim hibridiziranjima teorije s drugim vrstama pisanja, odmak od akademskih okvira ne doživljava se kao pitanje estetike, proizvoljne stilizacije: riječ je o još jednom sloju otpora konceptualnim čvorovima koji su primarna teorijska meta. Taj otpor može krenuti putem grafičkih eksperimenata ili invencije neologizama, no ovdje je *pripovijedanje* primarni modus kojemu se pripisuje "spremnost da se teorijski govori o događajima [...] kao susretima između ontološki raznolikih aktanata" (Bennett 2010: xiii–xiv). Duge dionice *Vibrant Matter* i *Staying with the Trouble* zapravo su pripovijesti o znanstvenim istraživanjima, političkim procesima ili osobnim iskustvima, a standardna teorijska građa često se nalazi tek u bilješkama na kraju knjige (kod Haraway aparat i "glavni tekst" kvantitativno su podjednaki). Ta narativnost metodološki baštini i razvija političku lekciju o važnosti pojedinačnoga i nepoopćivoga, usvojenu iz mnoštva izvora (feminističke i postkolonijalne kritike, novije historiografije i etnografije,

²⁶ Haraway upućuje na romane nedovršene postapokaliptičke serije *Earthseed*, no treba spomenuti i zbirku *Bloodchild and Other Stories* (1995) te trilogiju romana *Xenogenesis* (1987–1989).

²⁷ Iz njezina golemog i sve utjecajnijeg opusa, nedavno kanoniziranog izdanjima Library of America, izdvojiti ću – kao naslove zanimljive za promišljanje antropocentrizma, prirode i ksenobiologije – roman *The Word for World is Forest* (1972) te proze "Vaster than Empires and More Slow" (1971), "The Author of the Acacia Seeds' and Other Extracts from the *Journal of the Association of Therolinguistics*" (1974) te "Buffalo Gals, Won't You Come Out Tonight" (1987), dostupne u zbirci kraćih fikcija, lirike i autopoetičkih komentara *Buffalo Gals and Other Animal Presences* (1987). Kravar (2010: 105–114) analizira antimodernističke motive njezina *fantasy* ciklusa *Zemljomorje* (*Earthsea*, šest svezaka 1968–2001), no njih je teže pronaći u njezinim SF-romanima.

kulturalnih studija i dekonstrukcije). Format "studije slučaja" pruža nove uvide upravo u momentima koji se *ne daju* čitati kao "primjeri" nekoga pravila, načela ili zakona, nego djeluju kao kognitivni izazov: umjesto da se pacificira invencijom nove kategorije, poput prve poruke u kodu koji tek treba dešifrirati, pojedinačnost ostaje prepletena s lokalnim nesvedivim mnoštvom u kojemu se javlja, ostaje djelomice *nečitljiva*, dakle još uvijek *aktivna*. Teorijski tekstovi tako postaju "stvarne priče koje su ujedno spekulativne fabulacije i spekulativni realizmi", istraživanja u kojima umreženi "igrači raznolikih vrsta" pronalaze nove "načine življenja i umiranja" (Haraway 2016: 10).

Pitanje o stilu koji je primjeren pisanju *uz* neljudske agense (umjesto pisanju *o* njima) svakako nije novo – ne samo zbog Negarestanijeve ideje pripovijedanja u "dosluhu" s "anonimnim materijalima" ili zbog dekonstrukcije koja je prepoznala *pismo* kao taj nejezični agens čiji bi alteritet trebalo čuvati i razvijati. Bennett, primjerice, tvrdi kako je Thoreauovo i Whitmanovo pisanje "sklono plutati između žanrova – to je dijelom politička teorija, dijelom tvorba mitova, dijelom poezija, dijelom spekulativna filozofija, dijelom politička i egzistencijalna dijagnoza. Možda mu to oklijevanje omogućuje da jasnije sagleda doprinose aktanata čiji prvi jezik nije ljudski" (2020: xxi). Ostaje upitnim, dakako, možemo li se uopće teorijski baviti tim materijalnim procesima ili je to antropocentrička zabluda *par excellence*, dok oni zahtijevaju neki drugi, posve impersonalan tip intra-akcije. Ta nas dvojba ujedno vodi natrag Kravaru i pitanju opoziva subjekta kojim se zatvaraju *Svjetonazorski separei*.

Instancija subjekta eksplicitno se nastoji deklasirati u svakom korpusu kojim sam se ovdje bavio, bez obzira na to radi li se o Čovjeku kao plijenu zlonamjernih kozmičkih sila (Lovecraft), identitetu kao epifenomenu razgradnje materije s onu stranu predmetnosti (Negarestani) ili ljudskoj vrsti kao iluzornoj cjelini u sveopćoj umreženosti živih i neživih agensa (Haraway, Bennett). Međutim, novi materijalistički vitalizam (čak i ako ga čitamo kao biocentrizam) uskraćuje subjektu i mogućnost da se ekstatički prepusti "životu kao pratvari" i postane "sve-jedno" s kozmosom (Kravar 2005: 152): nestala je ezoterična prikaza totaliteta o kakvoj je fantazirao antimodernizam, dominantan prostor opoziva postaje znanost u kojoj subjekt opstaje, ali više ne kao nepomućeno središte – čak ni kao središte kojega više nema. U tom smislu, možda ultimativan teorijski izazov "ustrajavanja u nevolji" – kojemu svjedoče i svi razmatrani tekstovi – ipak nije samoukinuće subjekta, nego pronalaženje novih modela rada i angažmana, pokušaj drugačijega razumijevanja uloge ljudskoga glasa u borbi za opstanak one "pjesme Stvari i Živinâ" o kojoj je pisao mladi Krleža (1969: 31).

LITERATURA

- Barad, Karen. 2007. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press.
- Bennett, Jane. 2010. *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*. Durham: Duke University Press.
- Bennett, Jane. 2020. *Influx and Efflux: Writing Up with Walt Whitman*. Durham: Duke University Press.
- Braidotti, Rosi. 2013. *The Posthuman*. Cambridge: Polity Press.
- Brassier, Ray. 2007. *Nihil Unbound: Enlightenment and Extinction*. Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan.
- Bryant, Levi, Nick Srnicek, Graham Harman (ur.). 2011. *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*. Melbourne: re.press.
- CCRU. 2017. *Writings 1997–2003*. Falmouth: Urbanomic.
- Deleuze, Gilles. 2009. “Književnost i život”. U: *Quorum* XXV, 5-6: 171–177. Prev. Marko Gregorić.
- Deleuze, Gilles i Félix Guattari. 2013. *Tisuću platoa. Kapitalizam i shizofrenija 2*. Prev. Marko Gregorić. Zagreb: Sandorf.
- Fisher, Mark. 2016. *The Weird and the Eerie*. London: Repeater Books.
- Furness, Raymond. 2000. *Zarathustra's Children: A Study of a Lost Generation of German Writers*. Rochester/Woodbridge: Camden House.
- Grant, Iain Hamilton. 1997. “‘At the Mountains of Madness’: The Demonology of the New Earth and the Politics of Becoming”. U: *Deleuze and Philosophy. The Difference Engineer*. Ur. Keith Ansell Pearson. London/New York: Routledge: 93–114.
- Grant, Iain Hamilton. 2008. “Being and Slime: The Mathematics of Protoplasm in Lorenz Oken's ‘Physio-Philosophy’”. U: *Collapse* Volume IV: 287–321.
- Haraway, Donna J. 2016. *Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham/London: Duke University Press.
- Harman, Graham. 2008. “On the Horror of Phenomenology: Lovecraft and Husserl”. U: *Collapse* Volume IV: 333–364.
- Harman, Graham. 2010. “O užasima realizma”. U: *Quorum* XXVI, 5–6: 274–291. Prev. Goran Vujasinović.
- Harman, Graham. 2012. *Weird Realism: Lovecraft and Philosophy*. Winchester: Zero Books.
- Houellebecq, Michel. 2006. *H. P. Lovecraft: protiv svijeta, protiv života*. Prev. Milena Benini. Zagreb: Zagrebačka naklada.
- Jelača, Matija. 2010. “Spekulativni realizam: (pre)kratak uvod”. U: *Quorum* XXVI, 5–6: 226–240.
- Jelača, Matija. 2019. “O užasu spoznaje: spekulativni realizam i H. P. Lovecraft”. U: *Umjetnost riječi* LXIII, 1–2: 1–31.
- Joshi, S. T. 2013. *I Am Providence: The Life and Times of H. P. Lovecraft*. New York: Hippocampus Press.
- Keller, Ed, Nicola Masciandaro, Eugene Thacker (ur.). 2012. *Leper Creativity: Cyclonopedia Symposium*. New York: Punctum Books.

- Kravar, Zoran. 2001a. “Svjetonazorski separei”. U: Nikola Batušić, Zoran Kravar i Viktor Žmegač. *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*. Zagreb: Matica hrvatska: 221–229.
- Kravar, Zoran. 2001b. “*Ulica u jesenje jutro* ili stvarnost protiv moderne”. U: Nikola Batušić, Zoran Kravar i Viktor Žmegač. *Književni protusvjetovi. Poglavlja iz hrvatske moderne*. Zagreb: Matica hrvatska: 103–111.
- Kravar, Zoran. 2004. *Antimodernizam*. Zagreb: AGM.
- Kravar, Zoran. 2005. *Svjetonazorski separei. Antimodernističke tendencije u hrvatskoj književnosti ranoga 20. stoljeća*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Kravar, Zoran. 2009. *Uljanice i duhovi*. Zagreb: Profil International.
- Kravar, Zoran. 2010. *Kad je svijet bio mlad. Visoka fantastika i doktrinarni antimodernizam*. Zagreb: Mentor.
- Krleža, Miroslav. 1964. *Simfonije*. Zagreb: Zora.
- Krleža, Miroslav. 1969. *Poezija*. Zagreb: Zora.
- Kronic, Maya B. 2012. “Nick Land: An Experiment in Inhumanism”. Internet. 15. srpnja 2024.
- Kronic, Maya B. 2019. “Towards a Transcendental Deduction of Jungle (Interview) (Part 1)”. Internet. 15. srpnja 2024.
- Land, Nick. 2011. *Fanged Noumena. Collected Writings 1987–2007*. Falmouth/New York: Urbanomic & Sequence Press.
- Lovecraft, H. P. 2002a. *The Call of Cthulhu and Other Weird Stories*. London: Penguin Books.
- Lovecraft, H. P. 2002b. *The Thing on the Doorstep and Other Weird Stories*. London: Penguin Books.
- Lovecraft, H. P. 2005. *The Dreams in the Witch House and Other Weird Stories*. London: Penguin Books.
- Lovecraft, H. P. 2013. *Fungi from Yuggoth*. Los Angeles: Apophenia.
- Lovecraft, H. P. 2019a. *Zov Cthulhua. Priče Cthulhu mitova 1*. Prev. Marko Fančović. Zagreb: Hangar 7.
- Lovecraft, H. P. 2019b. *Planine ludila. Priče Cthulhu mitova 2*. Prev. Marko Fančović. Zagreb: Hangar 7.
- Lovecraft, H. P. 2020. *Boja iz svemira. Priče Cthulhu mitova 3*. Prev. Tamara Štiglic Vodopić i Marko Fančović. Zagreb: Hangar 7.
- Meillassoux, Quentin. 2016. *Poslije konačnosti. Esej o nužnosti kontingencije*. Prev. Vladimir Šeput. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Meillassoux, Quentin. 2020. *Metafizika i izvanznanstvena fantastika*. Prev. Ante Jerić. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Negarestani, Reza. 2008a. “The Corpse Bride: Thinking With *Nigredo*”. U: *Collapse* Volume IV: 129–161.
- Negarestani, Reza. 2008b. *Cyclonopedia: Complicity With Anonymous Materials*. Melbourne: re.press.
- Negarestani, Reza. 2010. “Undercover Softness: An Introduction to the Architecture and Politics of Decay”. U: *Collapse* Volume VI: 379–430.
- Negarestani, Reza. 2014. “Sve je u preokretu”. U: *Libra Libera* #34: 55–58. Prev. Ira Martinović.
- Peak, David. 2020. “Horror of the Real: H. P. Lovecraft’s Old Ones and Contemporary Speculative Philosophy”. U: *Diseases of the Head: Essays on the Horrors of Speculative Philosophy*. Ur. Matt Rosen. Santa Barbara: Punctum Books: 163–180.

- Steadman, John L. 2024. *Horror as Racism in H. P. Lovecraft: White Fragility in the Weird Tales*. New York/London: Bloomsbury Academic.
- Thacker, Eugene. 2010. *After Life*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Thacker, Eugene. 2011. *In the Dust of this Planet. Horror of Philosophy, Vol. 1*. Winchester: Zero Books. EPUB.
- Van Elferen, Isabella. 2016. “Hyper-Cacophony: Lovecraft, Speculative Realism, and Sonic Materialism”. U: *The Age of Lovecraft*. Ur. Carl H. Sederholm i Jeffrey Andrew Weinstock. Minneapolis/London: University of Minnesota Press: 79–96.
- Weinstock, Jeffrey Andrew. 2016. “Afterword: Interview with China Miéville”. U: *The Age of Lovecraft*. Ur. Carl H. Sederholm i Jeffrey Andrew Weinstock. Minneapolis/London: University of Minnesota Press: 231–243.
- Woodard, Ben. 2013. *On an Ungrounded Earth: Towards a New Geophilosophy*. New York: Punctum Books.

Abstract

MATTER AND LIFE. LOVECRAFT, ANTIMODERNISM AND NEW VITALISMS

136

The paper examines how vitalism, i.e., a metaphysical element of the antimodernist complexes analysed by Zoran Kravar, continues to function in recent materialist philosophy. Following an introduction that situates the research, H. P. Lovecraft's œuvre is explored as both a genre-specific iteration of antimodernist themes and a formative influence on the philosophy of speculative realism. The discussion then addresses the role of cosmic horror in Reza Negarestani's hybrid theoretical-fictional work *Cyclonopedia*, followed by a close reading of his “necrovitalist” ontology. The final part turns to a different interpretation of Lovecraft through the lens of Donna J. Haraway's and Jane Bennett's new materialism, shifting the focus to life as interspecies entanglement and to the problems of agency and political responsibility.

Keywords: vitalism, materialism, antimodernism, speculative realism, theoretical fiction, horror